

PROPAGAČNÍ KNIHOVNA
ČESKOSLOVENSKÉHO CIZINECKÉHO ÚŘADU.
VII.

INŽ. ALOIS HORA :

PODKARPATSKÁ RUS.

**Přehled poměrů karpatoruských.
S mapkou.**

V PRAZE 1919.

Vydává Československý Cizinecký Úřad. — Tiskem Dra Ed. Grégra a syna.

ÚVOD.

O připojení Karpatské Rusi k naší republice bylo v Paříži již zásadně rozhodnuto. Přes to nejsou dosud hranice Karpatské Rusi, jako nejvýchodnější hranice našeho státu, určeny. S proviso-riem demarkační čáry česko-rumunské, 4 km západně od toku horní Tisy, souhlasiti nemůžeme, jak dovodil jsem ve stati: »Kar-patská Rus a východní hranice našeho státu«, vydané v propagač-ní knihovně Cizineckého úřadu, svazek III. Soudím, že mnoho omylů povstává v otázce karpatoruské neznalostí poměrů karpato-ruských. Vedle toho zdá se, že i lokální patriotismus v samotných řadách karpatoruských působí neblahým vlivem na jednání o sta-novení hranic rumunsko-českých. Celý směr snah karpatoruských, zastoupených Karpatoruskou národní radou, cílí k Užhorodu, jako budoucímu hlavnímu městu Karpatské Rusi, a zapomíná se, že východní Karpatská Rus je přírodou odříznuta a že je nucena žít vlastním životem, soustředěným v Marmarošské Sihoti! Nestá-la-li se Sihoť dosud kulturním střediskem Východní Karpatské Rusi, pak je to vinou staré maďarské správy. Ale život osvoboze-né Karpatské Rusi bude se brát jiným směrem, a tomu směru ne-smíme bránit krátkozrakým odstoupením Marmarošské Sihoti Ru-munům, kteří nároků na Sihoť odůvodnit nemohou.

Máme připustit odtržení 2000 km² ruského území na prospěch Rumunska, odstoupení střediska, jakým je Sihoť, jen z toho dů-vodu, aby byl uspokojen užhorodský lokální patriotismus nebo proto, že je lid východní Karpatské Rusi nejubožší ve své kultu-ře? Což není význam Východní Karpatské Rusi, drah na Kolo-myj a na Boršu jasný pro náš stát?

Pro celkový, přesný obraz Karpatské Rusi scházejí nám statistická data. Na maďarskou statistiku není možno se spolehnouti, a tak musíme se spokojiti starými, dnes již asi valně nepřesnými údaji. V ostatním podávám své vlastní zkušenosti a poznatky ze svého čtyřletého působení na Karpatské Rusi za vojny. Uvedenou již publikaci Cizineckého úřadu i dřívější, jako svazek I. Propagační knihovny C. Ú. vyšlou: »Uherská Rus za míru a války«, možno posuzovati jako doplňky této přehledové brožurky, mající za účel, informovati aspoň zběžně o krajích, oplývajících bohatstvím i krásou přírody, o budoucím mostu našem k moři a branou do ruského světa.

V Puchově na Slovensku, červen 1919.

Autor.

I.

Hranice Karpatské Rusi dle národnosti. Větší města, počet obyvatel, národnosti a víry.

Karpatská Rus byla před wojnou u nás končinou zcela neznámou. Uhry obklopily se pevnou zdí nepřízně vůči cizincům, a nenávisť vůči všemu slovanskému, takže bylo-li blízké Slovensko nám málo přístupné, byla Karpatská Rus nedosažitelná již svojí velkou vzdáleností od nás. Karpatská Rus s kulturou dušenou maďarisací, s nepatrným židovským průmyslem a obchodem pod nátlakem maďarským, nemohla ani lákatí nás k větší pozornosti, ač řeč ruská tak se podobá češtině, že ji Vymazal nazývá ruskou češtinou. Příčina, proč my sami nestarali jsme se o Karpatskou Rus, vězela v našich domácích poměrech národnostních, kde boj s Němci nedovoloval velké expanse mimo hranice za zájmy cizí, i v politice na říšské radě. Tento náš malý zájem o větev karpatoruskou bude se nyní mstít neinformovaností naší a obtížemi při úpravě nových poměrů na osvobozené Karpatské Rusi.

Ani za vojny, jež mnohé naučila zeměpisu a národopisu, málo jsme o karpatských Rusech slyšeli. Byla-li u jednotlivce snaha, povzbudit zájem o zapadlou, utlačenou a neznámou slovanskou větev karpatskou, tu tříštila se snaha ta o neochotu časopisů, z části odůvodněnou později i nedostatkem papíru.*)

Vpád Rusů do Uher, v září 1914, a obsazení Marmarošské Sihoti ruským vojskem oživil sice naše naděje v ruskou pomoc, a tím vzbudil i trochu zájmu o Karpatskou Rus, ale to byla jen malá epizoda bez dlouhého trvání a účinku. Stejně porážka rakouská u Kolomyje a postup Rusů až na hranici uherskou v červnu 1916 mohly povzbudit zájem veřejnosti o Karpatskou Rus, ale události vážnější brzy obrátily pozornost světa jinam. Bolše-

*) S díkem musím tu vzpomenouti ochoty redakce „Nezávislosti“ poděbradské, redaktora Pachmayera, který otisknul za vojny 16 mých povídek ze života karpatských Rusů

victvím rozvrácená ruská armáda ustoupila v r. 1917 za hranice a brzy veškerá pozornost upjata byla na nejdůležitější frontu francouzskou.

Po revoluci v Uhrách objevily se v novinách zprávy o úsilí amerických Rusů o připojení Karpatské Rusi k našemu státu, ale současně přinášely noviny i telegramy o slibech věrnosti, skládaných Karpatorusy maďarskému státu. Pak přišly zprávy o autonomii Karpatské Rusi pod nadvládou maďarskou, i o hrůzovládě nové maďaronské zprávy karpatoruské.

Pro čtenáře, neznalého poměrů karpatoruských, byly tyto zprávy chaosem, z něhož si nemohl nic určitého vybrati.

Ale poctivé úsilí slovenských a amerických Rusů neustávalo. Zprávy o připojení nabývaly určitějšího tvaru. S naší strany, když byla hledána cesta k moři, byla i Karpatská Rus uvažována, ale úvahy spokojovaly se přístupem k území rumunskému, bez ohledu na to, že sedmihradské dráhy nejsou s to, aby nás s Černým mořem spojily. Dlouho ještě, kdy my již volný vzduch svobody ssáli z plných plic, úpěla Karpatská Rus pod hrůzami maďarského násilí a občanské války! Konečně bylo připojení zásadně usnešeno a Karpatská Rus obsazena rumunským vojskem. Svoboda bude karpatoruskému lidu jen spravedlivou odměnou za to, co pro věc dohody vykonal a obětoval. A obětoval ubohý ten lid víc, než se mohlo od něj očekávat!

Stejně jako my, obětoval i karpatoruský lid mnoho statků a životů svému národnímu citění, své naději na osvobození a staré touze po pomstě tisíciletým utiskovatelům. A nyní blíží se konečně doba, kdy šumivými údolími karpatských pralesů ozve se jásavý hlas svobodného ruského lidu, plesajícího nad těžce dobytým vítězstvím věrnosti a lásky k národu nad zrádcovstvím maďaronským!

Karpatskou Rusí nazýváme kraj, převážně hornatý, osídlený maloruskou větví národa ruského, která se nazývá sama Rusnaky. My nazýváme je Karpatorusy, na Slovensku jmenují je Lemky, podle bývalé Lemkovštiny, jež zasahovala i do Haliče. Podle svých sídel v horách nazývají se Rusíni také Verhovinci (Vrchovinci). V Rusku nazývají Malorusy Ukrajinci, a název ten rozšířil se hlavně následkem hnutí ukrajinského, podporovaného vládou rakouskou a německou, i na východní Halič, kde však obvyklým je dosud název Huculové, ač název ten patří právem ruské větvi Huculů, stejně, jako jiné nazývají se Lemky, Bojky, Pokutány atd.

Hranice Karpatské počínají na řece Višo při hranici uhersko-bukovinské, kde sousedí s Rumuny, postupují k Husztu, kde sousedí s Maďary, pak za Munkáčovo k Užhorodu. Po většině sídlí Rusové v horách Karpatských, zvaných Lesními nebo Poloninskými Karpatami dle množství polonin, pastvin na hřebenech hor. V nížině převládá již živel rumunský a maďarský. Rumuni zasa-

hují do Karpatské Rusi nejdále v okolí Marmarošské Sihoti, a Rusové zas překročili hranici bukovinskou ve směru na Kirlibabu.

O počtu karpatských Rusů nemáme spolehlivých zpráv. Maďarská vláda byla v ohledu sčítání nemaďarských národností vždy velmi nespolehlivá, a tak poskytují jakéhosi měřítka pouze záznamy církevní, dle kterých čítá se Rusů v Uhrách na 538.000. Dle sčítání v roce 1890 bylo napočteno:

v župě báčsko-bodrožské	9.112
v berežské	94.650
v borsodské	350
v zemplinské	34.610
v marmarošské	147.474
v szatmarské	1.332
ve spišské	17.930
v ugočské	33.348
v užhorodské	53.302
v šaryšské	3.817

celkem 430.282 Rusů dle

úředního sčítání.

Větev maloruská čítá celkem přes 30.000.000, z nichž přes 25 milionů žije v Rusku, přes 3 miliony v Haliči a Bukovině, 538.000 v Karpatské Rusi, a 150.000 v Americe, a zbytek je roztrášen po světě. Území obývané Malorusy měří celkem 820.000 čtv. kilometrů.

Jak je z přehledu horního patrné, obývá největší část uherských Rusů v župě marmarošské, která následkem své neobyčejné lesnatosti a hornatosti je jednou z nejméně obydlých žup uherských. Na čtverečný kilometr připadá tam pouze 26 lidí!

Marmarošská župa měří 10.355 km² a má 268.281 obyvatel, z nich bylo roku 1890 napočteno 147.474 Rusů, 40.927 Rumunů, 45.679 Němců, 33.610 Maďarů, 492 Slováků. Počet Maďarů a Němců vypadá však poněkud jinak, uvážíme-li, že je mezi nimi 45.073 Židů!!

Podle náboženství bylo 194.040 řecko-katolického, 20.879 římsko-katolického, 7763 helvetského, 392 luteránského, 124 řecko-ortodoxního vyznání.

Střediskem župy a života východní Karpatské Rusi je župní město Marmarošská Sihot (marmarošský ostrov) na vtoku řeky Izy do Tisy. Obyvatel měl v roce 1890 a 14.758, z toho 9988 Maďarů, 2533 Němců, 1455 Rumunů a pouze 643 Rusů. Mezi Němci a Maďary bylo ovšem 4960 Židů, ostatní jsou státní úředníci četných úřadů, jež maďarská vláda ne bez úmyslu do Sihoty dala.

Marmarošská Sihot má magistrát. Je sídlem župana, státního stavebního úřadu, školního inspektorátu, krajského a okres-

ního soudu, státního návladnictví, stoličního úřadu, advokátní komory pro obvod krajského soudu marmarošského a beregszászského, finančního ředitelství, pošty a telegrafu, solního hlavního úřadu, státního lesního ředitelství, lesního inspektorátu, okresní lesní správy, doplňovacího velitelství a štábu 2. praporu 85. pěšího pluku; je tam evangelické vyšší gymnasium, piaristické nižší gymnasium, státní učitelský ústav, vyšší dívčí škola, měšťanská a živnostenská pokračovací škola, piaristická kolej, župní nemocnice, 3 kostely a synagoga.

V poměru k jiným městům maďarským je Sihat dosti upraveným městem, má několik pěkných budov, prostranné náměstí, elektrárnu parní, ale jako všechna uherská města, je dosti nečistá. Hotely nezadají jiným maďarským v nečistotě a jsou vesměs v židovských rukou.

Marmarošská Sihat je důležitým střediskem drah, hlavně pro účely solných dolů zbudovaných. Rozbíhají se ze Sihatě k Jasinné, s dalším spojením na Kolomyj a Nádvornou, Stanislavov a Lvov, na jih k Szerencsi s připojením na Kološvár, Debrecín, Budapešť, Košice. Přípojky dolů jdou do Akna Szlatina, do Malého Bečkova, Sókamara-Sugatag, Sókamara-Rónaczek.

V okolí Sihatě těží se ročně přes milion centů soli.

Bohatství soli je tam veliké a solné doly v Rónaszéku jsou známé svojí krásnou vnitřní úpravou. Nedaleko Sihat, v Akna Szlatině, jsou solné lázně.

Celé město ovládají židé ve všech směrech, jen úřady jsou maďarské a tak činí Sihat dojem silné bašty maďarské! Ale to vše je jen zdánlivé, neboť bez toho množství maďarských úředníků a židovsko-maďarských obchodníků byla by Sihat vesnicí. Rusové nemohou se následkem své malé inteligence ve městech uplatnit, ač na venkově je lid ruský jen málo cizím živlem promíšen.

Okolí Sihatě bohaté je i rudami. Nachází se tam stříbro, zlato, železo, měď, olovo, a to u Borši, Kabola Poljany a Budfalu. Hornictvím je zaměstnáno celkem asi 1500 osob, z nichž je mnoho kolonizovaných vládou Maďarů.

Marmarošská župa patří k nejlesnatějším ze všech uherských žup.

V okolí Husztu daří se dobře víno, a na dvou místech nachází se i kamenné uhlí.

Druhou karpatskou župou je župa berežská (Beregszász), o rozloze 3783 km². Má 208.589 obyvatel, z nichž je 94.650 Rusů, 93.900 Maďarů, 18.639 Němců a zbytek Slováků, Rumunů a Chorvatů. Centrem župy berežské je Mukačovo, župní město s magistrátem, na řece Batorce. Z 10.500 obyvatel je 5737 Maďarů, 3009 Němců, 1632 Rusů, a mezi Němci a Maďary 5049 Židů.

Je tam mimo županského úřadu okresní soud, okresní lesní správa, řecko-katolické biskupství, vicearchidiakonát, doplňovací velitelství 3. praporu 65. pěšího pluku a štáb 11. pluku pěších honvédů, vyšší gymnasium, řecko-katolické lyceum, učitelský ústav, seminář, sirotčinec, ústav milosrdných sester, klášter basilianů, zámek hraběte Schönborna, železné a ledkové hutě, papírna, válcový mlýn a soukenictví.

V okolí pěstuje se hojně víno, čilý je obchod vínem, dobyt-
kem a dřívím. 4 km od města, na strmé skále ční starý hrad Mu-
káčovo, založený r. 1359 rusínským knížetem Kynatovičem, po-
výšeným Ludvíkem I. na vévodu mukačovského! Za Josefa II.
změněn byl hrad na státní vězení a tím je až podnes. Politický
okres bez města má 48.714 obyvatel, z nichž je 35.902 Rusů,
15.000 Němců a Maďarů a zbytek Slováků.

Odečteme-li z toho Židy, jichž se průměrně v Uhrách hlásí
71.52% k Maďarům a jen 1% k Rusům, vidíme, že okolí Muka-
čova je skoro čistě ruské. Bude-li provedeno správné sčítání lidu,
pak přijdeme jistě ještě k zcela jiným výsledkům, podobně, jako
u nás v uzavřeném území!

II.

*Lid ruský. Dějiny. Řeč, kultura, zvyky, způsob života. Povaha.
Kroj. Povolání. Maďarisace. Alkoholismus.*

Malorusové přicházejí poprvé v dějinách pod jménem Antů.
Antové byli větví slovanské rodiny, nazvané Ptolomaeem ve II.
století Venedy. V VII. století opustili Srbové a Chorvati karpats-
ké kraje a po nich usadili se tam Malorusové. Gothové a Avaři
podnikali časté výpravy proti Malorusům, ale i tito často vpadali
do císařství byzantského na loupež. V VI. století byli Malorusové
podmaněni Avary, ale s pádem jejich říše ve druhé čtvrti VII.
století dosáhli svobody a vyvíjeli se pak volně až do druhé polo-
viny IX. století. V této době stáli kulturně nejvýše, zabývali se
zemědělstvím a obchodem. Ale příchodem Maďarů počalo nové,
tisícileté utiskování Malorusů, které skončiti dovedla teprve svě-
tová válka.

V X. a XI. století rozdělil se maloruský národ na několik
kmenů, jež ve volnosti mohly se vyvíjeti v Rusku, kdežto uherští
Rusové byli již utlačeni Maďary. V Ukrajině nalézáme starou
maloruskou literaturu poměrně na pěkné výši, a byly doby, kdy
maloruská literatura udávala směr i literatuře velkoruské.
V Uhrách naproti tomu pokračovala jen maďarisace. Majetek
Rusů byl z velké části zabrán Maďary a vývinu kulturnímu bylo
všemožně bráněno.

Ale úzké soužití s přírodou, blízké sousedství s bratry haličskými a značná hospodářská soběstačnost Rusů dovedla vzdorovat všemu úsilí maďarisace po celých tisíc let. Ruský lid raději se vzdal vzdělanosti, již mu nabízely maďarské školy, aby zachránil svoji národnost, a v boji proti Maďarům často byla patrna houževnatost obdivuhodná.

Teprve v polovici XIX. století jeví se nové hnutí v Ukrajině za spojením všech Malorusů, a to vlivem západoevropským. Hnutí překračuje hranice, vytvořené r. 1772 dělením Polska a zasahuje v menší míře i do Karpatské Rusi. Rakouská vláda vždy dovedla využítkovávat rozkoly mezi slovanskými národnostmi pro svoje centralisační a germanisační účele, a podporovala tedy i hnutí ukrajinské, ježto v něm viděla zárodek rozkolu a oslabení velikého Ruska. Ještě před počátkem vojny světové povstala ukrajinská liga, silně podporovaná rakouskou vládou, a organizovala Rusy hlavně v Haliči na odboj proti Polákům. Za války přenesla svoji činnost i do Uher mezi Karpatské Rusy, ale nenalezala tu mnoho úrodné půdy. Dlouholetým oddělením a vlivem maďarským vznikla v Karpatské Rusi značná nenávist k Rusům haličským, pro které má uherský Rus podnes jen opovržení. Jen málo prozíravějších lidí poznávalo původ a následky této nenávisti, a ti to národovci navazovali pak styky nejen s Ligou ukrajinskou, ale i s velkým Ruskem, za cílem osvobození. Přecházeli hranice uherské a scházeli se po lesích na porady, jež neměly mnoho pozitivního podkladu, ale byly více mravní podporou utlačovanému lidu. Nebezpečí schůzek mělo v sobě mnoho tajemného a ta tajemnost lákala mnohé sama, ježto je v lidu uhroruském velký sklon k pověrám. Jsou to ještě zbytky starého pohanského náboženství.

Předkřesťanské náboženství Rusů bylo založeno na kultě přírody. Božstva byla vyšší a nižší. Hlavními Bohy byl Perun, bůh hromu a blesku, Daždibog (bůh deště), bůh slunce, dobra a dárce pozemského života, Veles, ochránce stád. Nižších božstev bylo mnoho.

Z této doby datují se asi mnohé pověry a zvyky karpatoruské. Tak podnes uctívají Rusové svátek hadény (hada) a svátek medvěda! Kdo v tyto dny pracuje, toho had uštkne, nebo mu medvěd ovce potrhá. Zajímavé jsou pověry o začarovaných jelenech, které nikdo nemůže zastřelit, o bludných kořenech, o začarovaných puškách, o strašidlech a vílách, lesních mužích atd., celkem na stejném základě bájených, jako u nás.

Základní formou společenské organizace byla rodina, z rodiny tvořil se rod a z rodů hromada. Hromady bývaly jakýmsi státem ve státě, spravovaly se samy. Podlehnutím Maďarům změnily se i životní a společenské poměry Rusů, neboť jakákoliv organizace byla nebezpečím pro maďarskou nadvládu. Před tlakem maďarským ustoupili pak Rusové pomalu do hor, kde malá po-

líčka na stráních skytají jim nuzného živobytí. Ohromné lesy, pralesy nepřehledné jsou majetkem státním, z úrodnějších rovin a údolí vytlačili Rusy Židé lichvou. Lesů selských je málo, a ty jsou zničeny židovským hospodářstvím. Rus živí se chovem dobytka hovězího a ovčí, a k tomu potřebuje pastvin. Proto přenechal Židům dříví v lese zdarma s podmínkou, že mu za to zpracuje žid půdu lesní na pastvinu. Tímto způsobem byl ruský lid ochuzen o značný majetek, a v náhradu dostal pozemky zarostlé roštím, lískovými a bukovými keři, tak zvanou »pasovinu«. Namnoze vyrostle z pasoviny během let opět bukový les, neboť půda je tam úrodná a lesy, bohaté semeny, obnovují se po vykácení samy. Ale ponejvíce byl vzrůst stromoví zamezován občasným porážením křovin a pasením ovčí a tak je dnes selských lesů velice málo a ty jsou v ubohém stavu. Úrodné pozemky kol řek, u silnic a ve vesnicích jsou již skoro vesměs majetkem Židů. Tak musí ruskému gazdovi postačiti výnos jeho malých políček, obyčejně po stráni kol chaty rozsetých, a jednoduchým plotem ze dřeva nebo roští ohrazených.

Karpatský Rus má nepatrné požadavky. Muži pracují v lese při kácení dříví nebo voroplavbě, ženy obstarávají hospodářství. V pondělí, časně z rána, odchází gazda s tlumokem do práce, často na hodiny cesty vzdálené. Trochu ovčího sýra, hruda másla, kus chleba a pytlíček kukuřičné mouky stačí gazdovi na živobytí na celý týden! Polenta, kaše z kukuřičné mouky, zvaná gulěška nebo mamaliga, je hlavní potravou. V sobotu vrací se gazda domů, aby se převléknul a aby mohl jít v neděli do cerkve, do kostela. Po kostele sejde se celá ves v židově hospodě, kde svědomitě utopí celý týdenní výdělek v kořalce. Kouření a alkoholismus je na Karpatské Rusi stejně rozšířen mezi muži jako mezi ženami, a vojna podporovala ještě rozšíření tohoto zla velkou měrou.

Při práci užívá Rus skoro výlučně sekyry. Sekyra srostla se zjevem Rusa tak, že snad jen do kostela vyjde gazda bez ní. Již i malí chlapci touží mítí svoji sekyrku a pomáhati tátovi na robotě. Zvyk ten koření ve množství dravé zvěře, kterou se do nedávna Karpaty vyznačovaly. Ještě před 15—20 lety neodvážil se nikdo samotou do hor s dobyt看 nebo pro mléko na poloninu. Tu čekávali vždy na cestě, až se sešlo více lidí, a pak s hlučným zpěvem a křikem vydali se na cestu, ozbrojeni všichni sekýrami. Pralesy karpatské podnes hostí hojně medvědů, vlků, rysů i množství vysoké a černé zvěře, jež ničí z velké části chudou úrodu ruských políček.

V době, kdy brambory dozrávají, vyhrnou se z pralesů celá stáda divokých prasat, a kdyby gazda svoje pole nehlídal, bylo by veta po úrodě. V té době planou po karpatských stráních nesčetné ohně, zažehnuté na ochranu proti těmto opatrným a nebezpečným škůdcům.

Množství zvěře, nemožnost ochrany lesní i vžitá tradice o zabrání gazdovských lesů státem maďarským láká Rusy k pytláčení. Pytlákem je skoro každý Rus! V lese, v bývalém selském lese, je svobodný a volný! Tam může svobodně mluvit po rusku, tam může si zapěti svoje monotonní písně! Tam může dumat o svobodě svého národa bez nebezpečí!

Maďarský hajný se Rusů bojí, neboť les a pytlák má též svoje práva! Během doby vyvinulo se jakési nepsané pravidlo mezi hajným a pytlákem, a kdo pravidlo zná, a dovede je dodržet, pohybuje se skoro volně po lese. Hajný nemá jiného zájmu na zvěři, než aby maďarský hrabě, nájemce honitby, byl s úlovkem spokojen, a aby neslyšel v době svých lovů žádné pytlácké rány ve svém revíru. Proto nenasazuje hajný zbytečně svůj život pro hraběcího jelena v době, kdy hrabě dlí doma, a vyhne se raději pytláku sám z cesty. Dobrý pytlák dovede tuto dobrou vůli hajného ocenit, a v době říje jelenů, kdy hrabě je na lovu v lese, ani se nehne od chaty, Nač zbytečně vyvolávat nepřátelství! Chce-li však hajný pytláky pronásledovat, pak buď skončí svůj život pytláckou kulí někde v zapadlé rokli pralesa nebo jistě je brzy služby zbaven, neboť v době říje padají rány v jeho revíru velmi často, až hraběte doženou k zuřivosti.

Velmi často i státní lesní správa podvolila se tomuto tichému kompromisu a brala do služeb pytláky, nebo je zvala na panské hony jako vůdce honců a poradce.

Na pytláckých výpravách stačí Rusovi měkký mech za lůžko. V zimě nebo za deště uchýlí se do koliby, kterých je všude po lese dostatek. Koliba je nízká chatrč o kruhovém půdoryse, s ohništěm uprostřed a s dírou ve střeše pro kouř. Koliby staví si dřevaři v pasece, voráři u vody, ovčáci na pastvině a pasáci po poloninách, a tak je o útulek vždy postaráno.

Ruská chata nemá o mnoho lepší vzhled! Po většině ze dřeva sroubena a došky nebo šindelem kryta, má malinká okénka, často o jedné malé tabulce skla. Dveřmi z venčí vejdemo do předsíně, z níž vedou dveře do jedné nebo dvou světnic, podle bohatství gazdova. Ruské chaty nemají komínů! Všechn kouř veden je z otevřených ohnišť krátkou rourou do předsíně, odkud uniká střechou mezi došky ven, takže se zdá, jako by chata hořela. Důvod k tomuto způsobu topení leží ve stavebním materiálu. Dřevěný nebo slaměný krov střechy shnil by v krátké době, ale kouřem a usazujícím se dehtem dřevěným konservuje se krov střechy tak, že vdrží daleko více. Podlaha v chatě málo kdy je vylčena prkny. Většinou bývá upěchována z hlínv. Lůžko s pestrou, vlněnou pokrývkou domácí výroby, stůl, lavice a dvě — tři židle hrubé jsou celým zařízením světnice.

Na stěně několik barvotisků svatých obrazů, těsně podle sebe v řadě zavěšených, několik pestrých hlíněných talířů, malé zrcadlo a hodiny. V rohu pec s otevřeným ohništěm, na které

spí mládež, podobně, jako bývalo druhdy u nás. U chaty malá stáj na koně, ohrada pro ovce a senník, oboroh, střecha pohyblivá na čtyřech sloupech. Velké statky bývají ovšem lépe vypraveny, často i umělými řezbami zvenčí zdobeny.

Na políčkách seje se trochu obilí, kukuřice, lnu, konopí a brambor. Kousek zelí, promíseného mákem doplňuje hospodářství, které obstarává žena s dětmi. Malé děti pasou ovce, pokud nejsou tyto jako i hovězí dobytek, přes léto na polonině. Na lukách v údolí musí gazda nadělat sena na celou zimu pro veškerý svůj dobytek, a proto je nucen posílati dobytek přes léto na státní poloniny, kde dostatek bohaté pastvy je chovu dobytka velmi příznivou podmínkou. Tím ale je Rus velice závislý na státní správě lesní, která mlékařství a sýrařství na poloninách vede ve vlastní režii. Maďarská lesní správa dovedla využití této okolnosti pro svoje účely maďarisační dokonale, a trestala buřiče a neposlušné gazdy nepřijetím dobytka na poloninu. Takové odmítnutí bylo pro gazdu hotovou hospodářskou pohromou, ježto jeho vlastní půda nestačí, aby uživila dobytek po celý rok. Velmi často využívali lesní úředníci odvislosti Rusů i pro svoje účely osobní a k osobní pomstě, i úředně, k získávání levných pracovních sil pro státní lesy. Bylo to moderní, skryté otroctví.

Na polonině počíná život dle počasí počátkem nebo v polovině května. Ruské ženy ozdobí kravky a telata pestrými fábory a věnci, a za zpěvu ženou dobytek do hor, kde ho státní zřízení a najatí pastevcí přejímají. Po týdnu pastvy provede se zkouška na dojení, a dle jejího výsledku zaznamenává se denní produkce mléka na účet majitele kravky. Máslo, tvaroh a sýr vyrábí se ve státních, moderně zařízených sýrárnách a mlékárnách a prodává se ve městech lesní správou za jednotné ceny. Výnos obdrží majitel dobytka na konci sezony. Pro svoji potřebu může si gazda vymítni týdně určité množství mléka, které pak v bečkách na koni odváží do údolí. Ovce plemenné vyhánějí Rusové také na planiny, pro ovce zvlášť určené, jehňata pasou dole po lesích a pastvinách.

Horští koníci jsou ponejvíce známé račy Huculské, ač pravých huculských koní je poměrně málo vidět. Tento druh koní je skoro nezničitelný! Osvědčil se zejména za vojny, kdy vydržel snadno při ohromné nouzi o krmivo veškeré námahy dobře, kdežto vyšší druhy koní skoro vesměs zahynuly. Huculský kůň spokojí se každou potravou, překonává všechny překážky na pěšinách v pralesích s obratností kočky, a nevyžaduje skoro žádné péče. Po celé noci venku, na dešti, v psotě, bez valného čištění žije huculský kůň spokojeně a bez nemocí. Velmi často používají Rusové koně k jízdě, a to i děti a ženy, hlavně při dalekých jízdách za mlékem na poloniny. Zajímavé je, vidíme-li ruskou ženu s vřetenem v ruce, s kuzelem bílé vlny pod paží, s krátkou kova-

nou dýmkou v ústech, jak sedí v dřevěném sedle, houní pokrytém, na koni, kouří a přede!

Ovce karpatské jsou vlastní odrůdou, u nás skoro neznámou. Jsou menší, druhů u nás chovaných, s hrubou, dlouhou vlnou, ale jsou otužilejší a dávají více mléka. Hovězí dobytek je ponejvíce čistokrevný, ježto státní správa maďarská pečovala o chov dobytka dobře.

Pastva na polonině končí prvního října z ohledu na říj jelenů a na honbu s ní spojenou. Obvykle brzy na to, někdy již i dříve, dostavuje se na polonině sníh, ač často nevydrží ještě ležeti ani v listopadu.

Mezitím pokosili gazdové své loučky v údolích, pokosili i otavy a pak se pase dobytek na lukách a po lesích, dokud počasí dovolí. I v zimě je dobytek stále venku na vzduchu. Chatrné, nízké stáje neposkytují valné ochrany proti nepohodě. Otuzilost dobytka je značná a velice cenná. Epidemií a nemocí je tam málo.

Rodinný život Rusů karpatských není příliš vábný. Velkou většinou nebere nikdo z manželů velkého ohledu na manželskou věrnost, ba v okolí Žabie v Haliči, při hranici uherské, je gazda hrdý na to, má-li jeho žena mnoho milenců! Tato volná láska se však nijak neosvědčuje, ježto právě okolí Žabie proslulo neobyčejným rozšířením příjice. V Karpatské Rusi není nákaza tak rozšířena, jak mohli jsme snadno konstatovati při lékařských prohlídkách za vojny velmi často konaných.

Karpatští Rusové mají velmi četné rodiny. Počet dvacíti dětí v rodině není žádnou vzácností, ale mnoho dětí umírá nedostatkem péče a domácím »léčením«. Škola je sice v Uhrách povinnou jako u nás, ale ruské děti do školy málo chodí. Dříve měli Rusové mimo maďarských škol i ruské, udržované vlastním nákladem, ale v poslední době pomaďarštila vláda všechny školy bez rozdílu přes protest Rusů. Maďarský učitel nedá si mnoho práce s dětmi. Kdo z nich nemá sám obzvláštní chuti a nadání k učení, dojísta se ničemu nenaučil, a učitelé používali často dětí ku konání drobných domácích prací místo učení, takže na konec sami rodiče nechali dítě doma, aby pomáhalo při hospodářství, má-li místo učení pracovati pro učitele.

Proto nalézáme kraje, kde až 98% lidí neumí se podepsat! Jako příklad uvádím, že ze 480 dělníků civilních za vojny u mne zaměstnaných, umělo se podepsat 17, a to byli ponejvíce Maďaři a pomaďarštění Rusové. Kdo prošel školami, neuniknul maďarizaci, a tak je mezi Rusy velmi málo opravdu ruské inteligence. Většinou jsou to Maďaroni, kteří mnoho zla za vojny a převratu natropili. Není divu, že maďarská výchova tisíciletá zanechala v povaze ruského lidu hluboké stopy! Rus je nedůvěřivý, úskočný a prospěchář. Poznám-li dobrého přítele, pak dovede být upřímný a vděčný, ale velmi často nacházíme povahy zlé. Ale i mezi koukolem je dosti pšenice! Poznal jsem několik ryzích charakterů

mezi jednoduchými těmi lidmi, ale po většině byli to gazdové bohatší, kde jejich hospodářská nezávislost, jejich majetek, dovolil jim nésti šíji méně shrbeně, a nepoddávati se tolik tlaku maďarské výchovy. Osvobození ruského lidu, hospodářské povznesení a odloučení od židovských vyssavačů ponese na Karpatské Rusi jistě v brzku ovoce velmi vděčné!

Ruský kroj je pestrý, ale ne příliš vzhledný. Muži nosí dlouhé, přiléhavé, červené kalhoty z hrubé, domácí vlny, vlněné punčochy do polou lýtek s pestrým vyšíváním, a na nohou opánky. Košile z domácího hrubého plátna je u krku a na ramenou i u rukávů vyšívána. Pás kožený, silný, má šířku až přes půl metru, takže Rus vězí v něm jako v krunýři. V letě nosí přes košili obléknutou beráncí kožešinovou vestu bez rukávů, a to i v červenci, za největšího vedra. Dlouhé, namaštěné vlasy, dosahují až na ramena, a na hlavě nosí Rusové v letě plstěný klobouk s pérem, v zimě čepici. Ženy nosí dlouhou, hrubou košili, na ramenou a u rukávů pestře vyšitou, a sáhající do polou lýtek. Přes košili nosí »zapasky«, dvě červené, vlněné zástěrky, uvázané s předu a ze zadu tak, že po stranách se jen málo v bocích přesahují. Na nohou nosí punčochy červené, vyšíváné, a opánky, nebo v neděli vysoké holinky. Přes košili nosí jako muži v letě ovčí vestu, v zimě kožich s rukávy, na zádech zdobený pestrými šňůrami s střapci, na předu pestře vyšíváný barevnou koží. Na hlavě nosí rudý nebo černý šátek, ve všední den bavlněný, v neděli hedvábný. K úboru patří ještě ohromný, modrý nebo červený deštník. Není-li deštník po ruce, tu v dešti obrátí Rus vestu chlupy navrch, a drží ji na rukou nad hlavou, aby mu deštěm nepustila barva z vlněného vyšívání na košili. Mužský kroj sluší vysokým mužským postavám ještě dobře, ale ženy jsou skoro vesměs malé postavy, a v kroji zdají se býti ještě menšími.

Umění je na Karpatské Rusi v plénkách! Nedostatek kultury jeví se i ve výrobcích, ve vyšívkách, jež jen výjimkou mají větší cenu a nejsou prostými kopiemi starších vzorů, i v hudbě a písni. Karpatští Rusové mají písně velmi prosté co do obsahu i melodie. Zdá se nám, že na všechny písně mají jen jeden monotonní nápěv. Oblíbeným hudebním nástrojem Rusů je pastýřská píšťala, nástroj velmi primitivní, a housle, převzaté od cikánů. Rus ale málo kdy dovede na housle zahrátí něco jiného, než jednoduché melodie národních písní, při kterých však děvčata spokojeně dovedou protančiti třeba celou noc. Ruský tanec postrádá půvabu stejně jako hudba. Je to medvědí kolébání se dvou nebo tří osob, promísené dupáním v taktu a výskotem.

Karpatský Rus je zbožný, modlí se při každé příležitosti, a neopomine nikdy smeknouti před křížem, nebo při vyslovení jména Kristova. Kněží mají značný vliv na lid, a zneužívali ho také velmi často pro účele maďarisační. Byli po většině podobnými vyssavači lidu, jako židé, a nenáviděni stejně jako tito. Výjim-

kou byl dobrý ruský kněz, ale toho dovedla maďarská vláda buď ohnouti, nebo odstraniti. Ruské kostely jsou velmi často dovedně ze dřeva zbudovány. Vzorem sloužil jim sloh kostelů velkoruských, a snažili se budovatelé rozčleněním střechy, ruskými kopoly i pěknou úpravou stěn dodat kostelu velmi zajímavého a klidného vzhledu. Zvonice bývají pravidlem postaveny nedaleko kostela samostatně. Okolo kostela rozkládá se hřbitov, který nijak neodpovídá zbožnosti ruského lidu. Jednoduché kříže, stejné na celém hřbitově, ze dřeva zrobené, kácí se na všechny strany, hroby propadlé a travou k nepoznání zarostlé svědčí, že nepečuje o ně nikdo. Jen na svátek dušiček zazáří na všech, i na těch nejopuštěnějších hrobech množství světlélek, a tu ožívají pusté hřbitůvky, jež jinak slouží jen za shromaždiště před bohoslužbami a k pasení iarářevých krav.

V obci hospodaří vedle maďarského notára Židé, byť byla obec většinou ruská. I když jsou zástupci voleni z Rusů, nejdou do schůzí, ježto židé vždy prosadí, co chtějí, a odpor byl by marný. Celé volby řídí již židé a maďaři tak, aby měli většinu sami. Rus je dobrý jen ku placení, nemá však žádných skorem práv.

Notárové obecní jsou voleni a vykonávají vedle svých úředních povinností také všechny písemné práce pro občany, psaní a zákona neznalé. Za tuto práci stanovena je odměna tarifem. Přes to, že tarif není vysoký, a služné notárů nestačí na živobytí, odcházejí všichni notáři do pense jako boháči! Ruský lid je odírán na všech stranách bez milosti.

Stejně i maďarští političtí úředníci byli úplatní a odírali lid při každé příležitosti. Podplácení je na Karpatské Rusi přímo zvykem, a Rus nechce ani zraku věřit, když mu někdo dar přinesený odmítne. Ježto židé vždy měli užší styk s úřady, měli také vždy právo na své straně, bez ohledu na spravedlnost. Ta v Uhrách dávno již vymřela!

III.

Karpatská Rus ve světové válce. Přebírat a snahy osvobodovací.

Karpatští Rusové postavili se hned při vypuknutí války s Ruskem na stranu dohody. Nezapomněli své příslušnosti k velkému národu ruskému a pokládali válku za bratrovražedný boj stejně jako my. Rakouská vláda znala rusofilství ruského lidu uherského a dle známé metody znásilnění postupovala proti němu ještě daleko hůře, nežli u nás v Čechách, proti velezrádcům českým. Ruský lid ve své negramotnosti nebyl tak nebezpečným živlem jako náš vyspělý lid český, ale také nemohl se brániti násilí poukazem na zákony, ani organisací, jak tomu bylo u nás. Trpěl, obětoval

jmění i životy pro své ruské bratry a doufal v budoucnost. Spojení s Ruskem bylo již dávno navázáno a naděje v osvobození klíčila v ruském lidu již dávno před válkou.

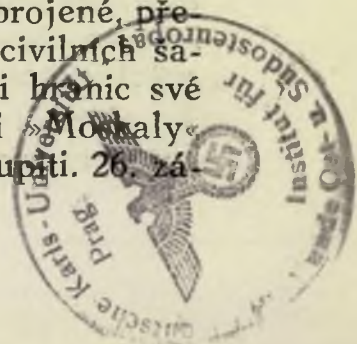
Rusko, jako i ostatní dohodové státy, znalo blízkost války a připravovalo se na ni dlouho. Karpaty byly velmi důležité jako obranná čára na hranici Uher, a není tedy divu, že Rusku záleželo mnoho na tom, aby nejen využítkovalo sympatií lidu Karpatoruského, ale aby získalo i dokonalých map a znalosti terai-nu karpatského. Proto vyslalo již několik let před válkou své vy-zvědače na Uherskou Rus. Přišli jako zástupci anglické společ-nosti, hledající v Karpatech uhlí, petrolej a zemní plyn. Inženýři prolézali hory, skizzovali, měřili, vrtali, a na konec — nenašli ani uhlí ani plyn! Seznámili se ale s lidem, probouzeli jeho ná-rodni čit a vědomí, vyzvídali, získávali spojence a kreslili mapy.

Již tehdy bylo mnoho Rusů, kteří potají burcovali lid z ná-rodniho spánku, poučovali, slibovali, těšili a doufali. Nebylo však tisku ruského, leda vládního, maďarského, a ani by nebyl býval mnoho platen, ježto Karpatští Rusové neumějí číst! Tak všechna národní práce spočívala na nadšených jedincích a v ústním šíření mezi lidem. Bylo to velmi nebezpečné počínání! I mezi Rusy bylo a je dosti Maďaronů, duší prodejných, a maďarská vláda měla ku pomoci dosti četníků, kteří i ranami a týráním dovedli vynu-titi svědectví, jež se jim hodilo, aby mohli dokázat své maďarské vlastenectví. Ale násilím rostlo i vlastenectví ruského lidu. Illu-boké pralesy i cizina stávaly se útlukem politických provinilců, ale v lidu šířila se naděje, že přijde velké Rusko a rozdrtí pouta maďarská.

Válka s Ruskem zdála se býti kýženým okamžikem osvobo-zení! Rusové karpatští sledovali s napjetím sporé zprávy, které pronikaly do ruských hor. Haličtí soukmenovci byli již ve styku s Rusy, a i z Uher mnoho mladíků uprchnulo při počátku vojny přes hranice do Ruska.

Rakouské vedení pozdě si připamatovalo význam rusofilství obyvatelstva východchaličského, a tak v prvních měsících války byly na pravém křídle rakouské fronty síly nepatrné. Mobilisace uherských honvédů pokračovala pomalu, nebylo výzbroje, nebylo oděvu. Zbraně starých systémů, Werndlovy pušky a Uchaziova děla, dávno vyřazená z armády, přidělena byla maďarským obráncům vlasti!

Tak přišel měsíc září 1914. Ruské vojsko prorazilo slabý kor-don vojenský ve východní Haliči a tlačilo se do Uher. Velitel, maďarský baron Arpad Bothmer, postavil se na obranu na hra-nici uherské. Dvě setniny haličských Rusů, dobře vyzbrojené, pře-šly k Rusům po první ráně. Honvédi, ač bojovali v civilních ša-tech, se starými puškami i děly chtěli přes to hájiti hranic své maďarské vlasti, ale když uherští Rusové přivedli „Mokaly“ obráncům Tatarského průsmyku do boku, musili ustoupiti. 26. zá-

ří 1914 ustoupil Bothmer ve zmatku přes Jasinnou k Velkému Bečkovu, kde minil své síly uspořádati. Ale Rusové převedli Moskaly po planinách k Bečkovu dříve nežli tam Bothmer dospěl, a tak bez oddechu prchalo maďarské vojsko přes Marmarošskou Sihu až k Husztu.

Moskalů bylo prý as 7000. Počet tento nemohl stačiti na zajištění boků a udržení obsazeného území. Dráha z Kolomeje na Sihu byla při ústupu zničena, doprava střeliva i vojska váznula, ježto i silniční mosty byly spáleny. Ruské štěstí, ve kterém žil karpatoruský lid s bratrským vojskem, netrvalo dlouho! Nastal ústup, a v lednu 1915 překročilo rakouské vojsko, pod vedením Pflanzra-Baltina hranice uherské. Karpatská Rus, sotva vydechla trochu pod ochranou Moskalů, upadla zpět v surové ruce maďarské.

Persekuce, horší prvé, nastala a maďarští důstojníci závodili v utiskování a pronásledování Karpatských Rusů. Židé a Maďaroni udávali každého, kdo jim kdy jen byl nepříjemný. Velezrádci vyrábění byli houfně a věšení a střílení bez dlouhých soudů a vyšetřování. Že tím láska k Uhrám a Maďarům nevzrostla, je přirozeno, a tak podporováno bylo jen vědomí národní příslušnosti k velkému bratrskému národu ruskému tím více. Rus nebyl považován za člověka.

Maďarští četníci násilím honili veškeré obyvatelstvo na vojenské práce. Maďarští důstojníci, spojení se židy, okrádali a vykořisťovali tyto ubohé dělníky, jak jen bylo možno. Za stravu předkládána byla jim řídká, nemastná kaše z odpadků, ač účtována byla plná vojenská menáž, aby se ušetřilo na hýření maďarských důstojníků. Bití, nadávky a týrání bylo přídatkem každodenním. Ze zákonného platu obdrželi dělníci sotva deset procent. Ostatní peníze zmizely v bezedné kapse maďarského poručíka. Marné byly stížnosti a protesty Karpatoruského lidu! Kdo se nedostavil do práce, byl zatčen a zavřen, a pak opět násilně do práce vlečen.

V té době přišli Češi! V brzkou poznali situaci a po krátké době ji ovládnuli poctivostí, které se Maďaři báli. Báli se svědků svých špinavých obchodů se Židy, báli se udání pro své násilí, a proto jen nadávky dovedli sypati na Čechy, ale k otevřenému boji proti Čechům neměli odvahy. Rusům se ulevilo. Dostali stravu i peníze v pořádku a pravidelně a brzy houfně hlásili se ruští dělníci sami dobrovolně k Čechům do práce. Pak přišla Čechům pomoc v haličsko-ruských důstojnících, kteří dovedli lépe se s lidem dorozumět. Práce nabývala pevných linií a plánovitosti. A netrvalo dlouho a vedení všech dělníků ruských přešlo do českých rukou.

Češi dovedli poradit, uměli pomoci, ochránit proti násilí, zakročit a i podvodem ubránit Rusy před frontou a Maďary.

Sebevědomí Rusů stoupalo přirozeně pod ochranou přátel, a tak se i dřívější maďarské hospodářství dostalo k vojenskému soudu do Sihotě! Tam ale vládla maďarská protekce. Soud uznal, že žalující dělníci prokázali, že nebyli řádně vypláceni maďarským poručíkem, ale rozsudek byl šalamounsky odůvodněn: Prokázali, že mají pravdu, nemůže se tedy jednat o urážku na cti dotyčného důstojníka! Mchou tedy jíti domů. Více nechce soud z té záležitosti dedukovati!!

Práce česká jen pomalu získávala důvěry lidu ruského. Tisíciletým útiskem zakořenila se již nedůvěra a úskočnost do srdcí ruských. Ale během času přece rozeznal lid, že jediná pomoc a poctivost je u Čechů a tak stali se Češi důvěrníky a ochránci v nejrůznějších případech. Dovedli poradit v hospodářství, pomohli při vymahání škod válečných, měli srdce při rekvisicích na pravém místě, a co nejvíce se líbilo Rusům, že nenáviděli Maďary a Židy stejně jako oni.

Tak přišel převrat, revoluce v Uhrách. Rusové viděli, že nastává doba vážná, doba historických převratů, ale neuměli se orientovati, neměli přehledu v situaci, a nevěřili mnoho, poukazující na zkušenosti po ústupu Moskalů. Přicházeli se poptávat k nám. Těšili jsme je, že je konec vojny, že budou také svobodní a spojení se svými bratry. (I my počítali jsme tehdy na spojení Karpatské Rusi s Ukrajinou.) Kroutili hlavami, nevěřili.

V Sihoti pořádali Maďaroni schůze, a vykřikovali svoji věrnost státu uherskému jménem ruského lidu do světa. Rusové bědovali: Co je Báthory, co Stefan! Maďaroni přísahají věrnost Maďarům, ne ruský lid! Vy odcházíte, a co bude s námi!

Na odpor nebylo pomýšlení. Scházeli vůdcové i organisace. Zbraní je na Karpatské Rusi dostatek, ježto každý Rus si poschoval vojenských zbraní k účelům pytláckým několik. Ale Maďaři pracovali pilně, rozpustili hordy zdivočelého vojska a zavedli hrůzovládu Maďaronů, jež řádila hůře, nežli za vojny. Opět tekla ruská krev a loupení bylo volnější, nežli za dob, kdy Němci v Karpatech hospodařili po svém způsobu.

Vedení národa ujali se Rusové američtí, vystěhovalci, kteří za vojny pracovali již na osvobození svého lidu. Správně poznali tito vzdálení vlastenci, nemající po dlouhou dobu spojení s vlastí, že ve spojení uhersko-ruské větve s naším státem kyne ruskému lidu nejjistěji svoboda a možnost vývinu. Pracovali, agitovali, nenlenili, a práce jejich nese ovoce. Karpato-ruský lid jistě nezapomene nikdy těchto svých osvoboditelů, jichž význam ocení teprve v budoucnosti.

IV.

Obchod a průmysl. Domáci průmysl.

V IX. století, v době největšího vývoje kulturního, zabývali se Rusové vedle zemědělství i obchodem, a obchodovali nejen plodinami zemědělskými a surovinami, ale i vlastními výrobky. Nyní, následkem maďarského útisku, převzali veškerý obchod Židé do svých rukou. Maďarská vláda podporovala Židy všude, jako věrné bojovníky maďarisační, koncessemi a výhodami. K tomu přidružilo se klesnutí kultury po pomadžarštění veškerých škol, negramotnost lidu ruského, a tak Rusům zbylo pouze hospodaření na chudých pozemcích jako jediný pramen obživy.

Rus mnoho nekupuje. Velkou většinu jeho potřeb poskytuje mu vlastní hospodářství, a tak pouze v některých případech a výrobcích odkázán je na židovského obchodníka. Cukr, kávu, petrolej, knoflíky a nitě, výšivkovou vlnu a bavlnu, klobouky slaměnné na léto, vyšívání kožichy, kosy, srpy a jiné nářadí dřevařské a hospodářské kupuje od žida, vedle množství kořalky, ve které utápí všechny své lepší city i svoji hospodářskou samostatnost. Při prodeji svých výrobků je Rus odkázán opět na Žida, a o tomto obchodování bylo by možno napsati celé kroniky.

Znám případ, kde Rus prodal pár těžkých volů za pět tisíc. Mínil za pět tisíc zlatých, ale dostal pět tisíc korun, a ježto neuměl peníze spočítat, přijal peníze, a teprve pozdě poznal svoji škodu. Náhrady se ovšem nedovolal. V jiném případě, jeden z pokročilejších gázdů, zaměnil dříví v lese za pastvinu. Za 2000 m³ bukového dříví obdržel od Žida dvě jitra horské, chudé pastviny, v ceně as jednoho procenta ceny dříví!

Lichva kvete. Židé půjčují Rusům peníze a počítají, co chtějí. Jednou potkal jsem ženu, jež nesla do Jasinné vejce. Chtěl jsem vejce koupit, a tu dozvěděl jsem se, že je prodati nemůže: Nese je Židovi na úrok! Platí mu z 10 korun dluhu týdně deset vajec úroků! Zaplacení dluhu Žid nepřijme, ale zotročuje lid a vyhání lichvou z chaloupek. Běda každému Rusovi, který se dostane do židovských spárů! V krátké době vyžene Žid gázdu z chalupy a usadí se tam sám.

Hledaným zbožím mezi Rusy je skleněné, jablonecké zboží, korale skleněné velké i drobné, výšivkové, zvané po rusku »pá-corky«, dále zvláštní, kovový nástrojek hudební, který vkládá ruská mládež mezi zuby a brnkáním na pružinku vyluzuje slabé zvuky bručavé. Hedvábné šátky, bavlněné, tisknuté, hlavně v barvách červené a černé, drobné šperky pozlacené a stříbrné, krátké dýmky, a drobné galantní zboží je tam velice hledáno.

Dřevařský obchod, jako jeden z hlavních, je zcela v rukou Židů, stejně obchod dobyt看em a zemědělskými produkty, z nichž hlavně seno se dosti vyváželo. Pouze výroba sýra a másla byla

v rukou maďarské lesní správy státní a tato obstarávala i prodej na účet sedláků.

Průmysl Karpatské Rusi je poměrně malý. Velkých podniků, vesměs v rukou židovsko-maďarských, je málo. Jsou to hlavně továrna na aceton, dehet a ocet ve Velkém Bečkově, sklárna v Terebeši, několik parních pil, lihovar a pivovar v Sihoti, papírna, železné a ledkové huti v Mukačovu, výroba selských kožichů a soukenictví v menších rozměrech, a koželužství v Sihoti jako drobný průmysl.

Domácí ruský průmysl vyrábí látky vlněné, plátna lněná a konopná, hrubá, plstěné klobouky, houně, rukavice, v menší míře i řezby z dříví a výšivky, jež byly v maďarských městech dosti hledány, hlavně ve vojně.

Pro vývin průmyslu má Karpatská Rus veškeré podmínky vývoje.

Bohatství surovin přírodních i produktů zemědělských, nadbytek pracovních sil levných, dostatek komunikací, množství vodních sil i bukového, levného paliva! Odbytíště najdou výrobky jednak v Karpatské Rusi samotné, ježto sama velmi málo vyrábí, i v blízkém Rumunsku, Ukrajině, i v Maďarsku.

Velmi vyvinutý chov ovcí poskytuje dostatek vlny, rozšířené pěstování lnu a konopí mohlo by býti základem textilnictví, bohatství dřeva je dosud naprosto nedokonale využito a četné rudy a vzácné horniny čekají na podnikavé průmyslníky. Jako příklad uvádím jen, že veškeré, krásné, bukové dříví štípalo se dosud na palivo a nebylo skoro vůbec jinak použito. Dostatek olší, osyk, jasanů, silného a zdravého javorového dřeva první jakostí, krásné duby, břízy, nejlepší resonanční dřevo na hudební nástroje, vše se vyváželo ku zpracování jinam, ač by vývinem průmyslu na místě samém zjednáno bylo zaměstnání mnoha Rusům, kteří dosud hledali si práci v cizině, v rovině uherské na pracích polních, v Čechách jako česači chmele, na Balkáně i v Alpách a v Itálii jako dřevaři a voraři, ježto Karpatská Rus nedovedla uživití sama své skromné syny.

Poměry výdělkové byly před wojnou velice špatné. Lesní správa státní hleděla vyžítkovati závislosti obyvatelstva na sobě k získání levných sil pracovních a platila své dělníky bídě. Za kácení na strmých stráních karpatských platila za strom 12 haléřů, a to za pokácení, očištění a odkůrování! Tak vydělal nejpilnější dělník, při práci od světla do tmy, denně nejvýš 2 K 40 h, a nejsou dávny doby, kdy pracovali muži za 60 haléřů denně! Podle státní správy řídili se pak i židovští podnikatelé, kteří dovedli stejně zajistiti si své dělníky závislostí hospodářskou, a tak byl lid ruský vykořisťován ve všech směrech. Přes to, následkem svého malého vzdělání nepoznal dobře ceny vlastního hospodářství a ponechával starost o ně ženám, kdežto muži buď otročili doma, nebo odcházeli za prací do ciziny a houfně stěhovali se do

Ameriky. Vystěhovalectví bylo rozšířeno stejně jako na Slovensku. Teprve v posledních letech, a často zásluhou českých vojáků, počínají si všimati ruští gazdové více práce na vlastním poli! Tento směr je jistě zdravý a zasluhoval by všemožné podpory.

V.

Horopis, vodopis, bohatství přírodní. Vodní hospodářství.

Karpatská Rus je až na malou část celá prostoupěna horami, Poloninskými Karpatami, jež dosahují nejvyššími vrcholky 2350 m. Samostatné pohoří jsou Marmarošské hory, jednotlivý hřbet, 260 m dlouhý, přerванý pouze údolím Tisy u Jasinné. Západní část nazývá se Černá Kleva. Je to mohutná a široce založená skupina horská s vrcholky: Ploška, Durný, Černá Kleva a Bratkovská. Pod Bratkovskou pramení Černá Tisa.

Jižněji od této skupiny odbočuje Okolou druhá část západního dílu, Bliznica, rozložitá skupina s vrcholkem stejnojmenným, 1839 m vysokým.

Východní díl nazývá se Černá Gora a je skoro po celé délce okolo 2000 m vysoký. Má krásné vrcholky: Pietros 2026 m, Hoverla 2058 m, Pop Ivan 1924 m.

Jižně od Černé Gory, poblíže Borši, vypíná se jiná mohutná skupina, nejvyšší z Poloninských Karpat, Pop Ivan, s vrcholkem 2344 m vysokým, skalnatým to příkrým kuzelem neobyčejné krásy.

Hranici uhersko-haličskou mezi Ploškou a Hoverlou tvoří pásmo nižších hřebenů s rozličnými jmény, průměrně 1000 až 1200 metrů vysoké. Silnice z Jasinné překračuje hranici průsmykem Tatarským. Je to oblý hřeben, do Uher ostřeji se svažující, 911 m vysoký. Dráha ze Síhotě do Kolomyje prochází pod hranicí tunelem Woronienka zvaným, dle stanice za tunelem na haličské straně ležící a nejvýše položené na této trati.

Bílá Tisa pramení ve skupině Černá Gora a teče směrem od východu k západu. Spojené Tisy mají směr jižní. Od Tisy počínaje, mají řeky, tvořící hluboká údolí, směr jižní a dělí horstvo karpatské na několik vysokých a jednolitých hřebenů, rozložených směrem severo-j jižním. Těmito údolímí vedeny jsou pak dráhy, jako dráha z Taracköz na Královo Pole (Királymező) a z Husztu na Úkörmező. Tyto pobočné hřebeny jen na několika místech dosahují větších výšek a jsou ponejvíce 12—1600 m vysoké.

Poloninské Karpaty podobají se poněkud Krkonošům, jsou ale oblejší a hustými porosty pokryty. Nepřehledné smrkové, jedlové, smíšené a bukové lesy a pralesy pokrývají široké hřebeny až do výše 1600 m, kde začíná kleč a bujné pastviny, poloniny.

V nižších polohách, v okolí Velkého Bečkova a Sihotě je i dosti pěkných lesů dubových.

Geologicky jsou Karpaty většinou neogenními vrstvami třetihorními, složenými z pískovců a slínů.

Flora karpatská je neobyčejně bohata. Zvětraliny pískovců a slínů jsou velmi úrodnou půdou, a její jakost zlepšuje velké množství humusu, který se hojně tvoří v pralesích ze shnilého dříví a listí. Přívaly splachují tuto živinami bohatou půdu do údolí potoků, kde pak roste květena, ve mnohém upomínající na tropickou. Obrovské kapradiny, bujné maliní a ostružiní, neproniknutelná houští vrbiny úzkolisté jsou ochrannou pokrývkou pasek. V údolích roste kol potoků devětsil v ohromných koloniích, s listy často na 2 metry vysokými a metr v průměru obnášejícími. Mnohé, u nás jako vzácné zahradní květiny, pěstované rostliny, rostou tam v ohromném množství divoce, jako clematis, crocus, gladiolus, digitalis, chrpa zahradní, lilie zlatohlavé a růžové. Poloniny mají také velmi bohatou květenu, v níž vyniká pravý hořec alpský, alpská protěž a divoký rhododendron, alpské růže.

Povaha Karpat je velice přízniva odtoku velkých vod, ježto prudké srážky a rychlé tání sněhu z jara zadrženo je hustou vegetací. Odtok děje se pomalu a vody karpatské mají průtok daleko vyrovnanější, nežli řeky slovenské z holých Tater tekoucí. Karpaty jsou tím také velice bohaty na prameny, z nichž je neobyčejně mnoho minerálních. Množství solných pramenů, arsenových, jodových teče tu nevyužitých do řek. Jen u Horního Višó známá je tamnější alkalicko-muriatická kyselka, a slaná voda Szaploneza se také v menší míře vyvází.

Karpatské řeky mají hojně vody a mnoho spádů. Vodní síla není nikde ve větším měřítku využita. Maďarská lesní správa nepřála využití vodní síly, ježto se obávala poruchy voroplavby, důležité pro rozsáhlé státní lesy. Toky mají po většině ráz bystřin s četnými kaskádami a vodopády.

Dosud nacházíme ze staveb vodohospodářských pouze několik primitivních, malých mlýnků na malých potocích, a ve státních lesích nádrže ku tvoření umělé velké vody pro účely voroplavby, tak zvané Klauzury.

Klauzury jsou údolní přehrady, dovedně ze dřeva sroubené a kamením vyplněné. Obvykle je největší část přehrady provedena jako hráz sypaná, a jen střed, v nejhlubším místě, vybudován je ze dřeva. Klauzury zadrží vodu normální, v době voroplavby, to jest od března do podzimu, pokud je zásoba dříví ku plavbě na skladech. Velká voda pouští se skrz hráz, ježto na zadržení její není hráz zařízena a ani obsahem nestačí.

V určitý den a ve stejnou hodinu vypouští lesní personál všechny klauzury současně, čímž vznikne na řekách takový stav vodní, který stačí přenést v suchém korytě zbudované vory přes balvany do hlavní řeky, a tou až do míst, kde je dostatečná hloubka pro

voroplavbu i bez umělého zvýšení vody. Vypouštění klauzur děje se normálně dvakrát týdně, po ostatní dobu se nadržuje.

Obsah nadržení obnáší až 400.000 m³, a náklad stavební byl u jedné přehrady asi 400.000 K, bez dřeva, které si dodala lesní správa sama. Dřevo, třeba tak levné, jako je v Karpatech, je přece drahým stavebním materiálem, ježto brzy podléhá zkáze. Klauzury jsou sice kryty velikou, šindelovou střechou, aby byla konstrukce chráněna před deštěm, ale přes to v době poměrně krátké prohnije spodní část klauzur, těžko vyměnitelná, a klauzura podtéká. Tu ponechá se svému osudu, a opodál staví se nová. V poslední době upustila lesní správa od dalšího budování klauzur a pomýšlela na vybudování lesních drah do všech údolí státních lesů. Pro posouzení podávám, že jen povodí Černé a Bílé Tisy po soutok obou dodává ročně 130.000 m³ dříví!

Budou-li místo klauzur vystavěny velké přehrady, tu ovládneme jimi veškeré toky Karpatské Rusi dokonale. Proti Slovensku má Karpatská Rus tu výhodu, že dráhy nejsou dosud tak hustě vybudovány, a tím máme údolí řek pro vodní hospodářství volná. Sít drah na Karpatské Rusi nebude nikdy tak hustá, jako na Slovensku, ježto hornatý kraj tolik drah nepřipouští ani nevyžaduje, a hlavní tepny dopravní jsou již položeny údolím Tisy, Višó a Tarace. Zbude nám tedy vodstvo karpatské volné pro vodní hospodářství. Vodní síla karpatských řek bude mnohokrát převyšovati i budoucí spotřebu země, po její industrialisaci, a mimo velkých spádů zbude ještě velmi mnoho vodních sil pro přímé, soukromé využití průmyslovými podniky. Tu bude elektřina hydrocentrálami vyrobená výborným exportním výrobkem do maďarské republiky, nemající ani vodních sil, ani dříví a uhlí na palivo pro kalorické elektrárny.

Význam vodních sil karpatských leží vedle exportu energie i v blízké konsumní oblasti slovenské nížiny, kterou budeme zásobovati centrály z hor slovenských. Na Slovensku bude ale konsum v proudu daleko větší, nežli v Karpatské Rusi, a to již proto, že lid je daleko pokročilejší, průmysl je již dnes pěkně vyvinut a vývin jeho bude pokračovati rychle, ježto tam i v rovině bude vhodných míst pro podniky průmyslové dostatek. V Karpatské Rusi budou jen údolí a část nížiny podkarpatské vážnějšími konsumenty proudu, a bude tedy možno, vyrovnávati schodek v síti slovenské přebytkem energie sítě ruské.

K jiným příznivým podmínkám pro vývin průmyslu pojí se hlavně velké bohatství přírodních pokladů Karpatské Rusi. Rudy obecných i drahých kovů, množství vápence na cement a vápno, ohromné zásoby dřeva všech druhů, uhlí, u Jasinné a Drahomíra petrolej, neobvyčejné množství kleče a aromatických rostlin ku výrobě eterických olejů a essencí, hojné plodiny hospodářské jako vlna, konopí, len, dubová a jehličnatá kůra k výrobě třísla, bukové a dubové dřevo pro výrobu acetonu a octa, pro průmysl kolářský

a nábytkový, a jiné a jiné suroviny nalézáme tam v hojnosti, ač hory karpatské nejsou dosud řádně prozkoumány. Právě poklady najde tam podnikavý našinec, poklady, okolo nichž Maďaři bez zájmu chodili po staletí!

Mnohé bude ještě objeveno, o čem dosud ani nesníme, ač poklad v solných ložiskách Sihotských sám je ceny nezměrné, a přispěje také značně k hospodářskému osamostatnění naší republiky.

VI.

Spojení železniční s Rumunskem a Ruskem. Budoucí spojení.

Železnic je na Karpatské Rusi, jak již bylo zmíněno, málo. Jsou tam dvě důležité dopravní linie: Bátyu-Lawoczne-Stryj a Nové Město pod Šiatorom-Királyháza-M. Sihot'-Jasinná-Kolomea. Obě jsou jednokolejné, první celá, druhá po Sihot' pro rychlíkovou dopravu upravena. Obě tyto trati mají význam pro spojení naší republiky s Polskem a Ukrajinou, a jen menší mírou pro spojení s Rumunskem, ježto přímého spojení přes Karpaty na Bukurešť a k moři dosud není, a ani spojení ve směru jižním není bez vážných vad.

Prvá trať, jdoucí dříve jako přímá linie Lvov—Budapešť, jde přes Mukačovo a bude mít význam nejen pro vývoz našich výrobků do Haliče, vojnou nejvíc zničené, ale i pro dovoz minerálních olejů z okolí Drohobycze. Ježto hranice mezi Ukrajinou a Polskem nejsou dosud stanoveny, nevíme, jak dalece dotkne se tato dráha zájmů ukrajinských nebo polských. Druhá trať vede do východní Haliče ruské, a rozdvíjí se tam na směr k Černovicím a Oděse, a na směr přes Stanislavov ke Lvovu, i odbočkou k Czortkovu. Tato dráha bude tepnou Karpatské Rusi. Prochází jí skoro po celé délce a spojuje nejdůležitější kraje Karpato-ruské se Slovenskem a přes Košice i s Prahou. Pro nynější i budoucí průmysl Karpato-ruský má tato linie dopravní veliký význam, ježto dovoluje vývoz produktů jednak do našeho státu, jednak do Ukrajiny a Ruska vůbec.

Bohužel, musí trať ta překonávat veliké rozdíly výškové a vzdálenost poměrně krátkou, jak je patrné z těchto čísel: M. Sihot' má okrouhle 200 m nadmořské výšky, Woronienka, nejvýše položená stanice, as 800 m n. m. Vzdálenost Sihot' — Woronienka obnáší 90 km, je tedy průměrné stoupání 0·67%. Podobné, a místy ještě větší stoupání má dráha z Kolomyje k Worontence, takže je nutno připínati vlečné lokomotivy v obou směrech. Vedle toho množství objektů, vysokých mostů a tunelů, znemožňuje vybudování druhé koleje, aby se tato trať mohla upravit na velký provoz. Největší stoupání mezi Jasinnou a Tatarovem v Haliči možno sice

obejítí přeložením trati do údolí potoka Stebny a spojením údolí Prutce v Haliči tunelem as jeden a půl km dlouhým se Stebnou, takže by se nová trať připojovala na starou ve stanici Tatarově. Ale výhody tímto přeložením vzniklé nemohly by vyvážití velkého nákladu, a druhá kolej by tím také nebyla umožněna.

Větší budoucnost mohla by mítí nynější trať Visóvölgy—Borša. Dnes má tato linie význam v dolech, u Borši se nalézajících, ale snadno bylo by možno z vedlejší této trati učiniti hlavní spojení naší republiky s Rumunskem a mořem. Bylo by nutno vybudovati trať Síhoť—Borša, o délce 43 km na trať pro velkou dopravu, a podejítí sedlo prislopské tunelem, kterým by přešla kolej do údolí Zlaté Bystřice. Tam je již nyní dráha z Jakobení do Dorna Vatry a na Kimpolung—Hatna, s připojením na Černovice i na hlavní trať rumunskou: Černovice—Itzkaní—Roman.

Vystavěním dráhy údolím Zlaté Bystřice na rumunské půdě z Bakau přes Piatra obdrželi bychom nejpřímější spojení s rumunskou železniční sítí a tedy i s Černým mořem.

Mimo zmíněných již důlních lokálek, máme na Karpatské Rusi ještě několik místních drah, a to ze Síhotě na Dragomíru, z Husztu na Ökörmezö a z Taracköz na Dombó—Királymezö, úzkokolejnou dráhu, která by snadno mohla mítí spojení na haličskou Rafailowu tunelem pod Pantyrským průsmykem.

Spojení na jih zakládá se na síti lokálek, a musilo by teprve býti na přímou linii vybudováno. Je to odbočka z Királyházy na Německý Szatmar a Debrecín, tedy na půdu republiky maďarské. Ježto Sedmihradsko protkáno je pouze místními drobnými drahami, a hlavně v severní části své trpí nedostatkem dopravních drah, je otázka výhodného spojení s Rumunskem věcí budoucnosti. Pro první dobu budou mítí dráhy do Haliče vedoucí jistě větší význam, než nevýhodné dnešní spojení s Rumunskem přes Maďarii.

VII.

Význam Karpatské Rusi pro republiku. Vývozní zboží a cesty vývozní. Kulturní poslání karpatských Rusů.

Karpatská Rus bude prodloužením našeho státu ve směru východním do úzké špičky, se stanoviska obrany státu nevhodné. Příliš dlouhá hranice těžko dá se hájiti. Ale naopak musíme hledět i k výhodám, jež připojení Karpatské Rusi přináší. Strategické a zahraniční otázky můžeme přenechat lidem povolanějším, a budeme si všimati hlavně významu hospodářského.

Pro náš stát, jako stát středozemní, je otázka přístupu k moři velmi důležitá. Dosud jednáme o přístup ku středozemnímu moři pomocí neutrálního korridorů, spojujícího naši republiku s Jugo-

slavií, o přístup k Severnímu moři plavbou po Labi a o uvolnění plavby po Dunaji, jako cesty k moři Černému. Neutrální korridor padnul! Plavba po Dunaji a Labi prochází zeměmi nám nepřátelskými, kde na ochotu nikdy počítati nemůžeme, a mohla by nám tedy tato cesta býti v budoucnosti ztěžována. Přes Karpatskou Rus můžeme však docíliti dvojího nového spojení s Černým mořem, a to jednak dráhou ukrajinskou přes Černovice na Oděsu a navrženou novou dráhou údolím Zlaté Bystřice do Galace. Oba národy, jak rumunský, tak ukrajinský, nemají příčiny k nepřátelství s naším národem. Průměrně stojí níže v kultuře i produktivnosti, a nebudou tedy mít tak hned zájmu ani obchodního na tom, aby naši výrobu a vývoz ztěžovaly a omezovaly. Naopak, Rumunsko, kde mnoho německého kapitálu bylo již jako průkopník německé expanse investováno, rádo se bude emancipovati od výrobků německých, a ochotně přijme naše vývozce. Stejně ukrajinská Východní Halič, nejvíc zničená opětovnými postupy a ústupy velkých armád, i ruská Ukrajina, bohatá surovinami, dovedou oceniti výhodu přímého spojení s naší republikou, která může jim dodati nesčetné množství potřeb a výrobků.

Připojením Karpatské Rusi získáme tedy dobré spojení se dvěma dobrými sousedy, a přímé vývozní cesty do dvou přátelských států.

Náš průmysl, který má v Karpatské Rusi výborné pole pro podnikání, najde tam i dobré odbytiště mnohých výrobků, ježto Karpatská Rus je málo produktivní, a je tedy odkázána jen na dovoz. Vedle toho skýtá množství surovin, pro náš průmysl potřebných, a otevírá nejen vývozní, ale i dovozní cesty cizím surovinám. Nesmíme zapomínati, že nadejde jednou opět doba, kdy Velké Rusko, znovuzrozené, nabídne obchodní styky světu. A tu bude přímé spojení s Ruskem pro nás velmi významné. Víme, jaké množství lnu, asbestu, kožešin a jiných produktů odebírali jsme z Ruska. Kdyby nebyla Karpatská Rus připojena, tu musili bychom hledati spojení s Ruskem přes Polsko, které dosud nikdy nechovalo se k nám tak, jak bychom si byli přáli, a i chování se polského národa v minulosti neoprávněuje nás k žádným různým nadějím, pokud se výhod obchodních týče. Náš obchod s Ruskem byl by podvázán na severu Němci, na východě Poláky, a tak zbyla by nám ne zcela jistá doprava po Dunaji a pochybné spojení s Adrií pro naše česko-ruské obchodní styky. Vidíme tedy, že bude mít Karpatská Rus pro nás značný význam, nehledě ani ku zmíněným již pokladům přírodním, jež buď skrývá, nebo jako sůl, nám ochotně nabízí.

O významu a bohatství vodních sil zmínil jsem se již v dřívějších odstavcích.

Pohledme nyní na Karpatskou Rus se stanoviska národního.

Větev velkého národa ruského, k němuž nás poutají staré sympatie, obrací k nám své zraky s prosbou o svobodu. Národ,

po tisíciletí deptaný barbarskými Maďary, olupovaný o majetek, znásilňovaný v každém směru, pro svůj národní cit tisknutý k zemi a spoutaný násilnou maďarisací hledá spásu svého bytí u nás, a to v době, kdy ostatní jeho část zmítána je domácími boji a rozvrácena k bezmocnosti! Mohli bychom ponechat tento ubohý lid, jenž k národnímu svému hrobu neměl daleko, podobně, jako Slováci, beznadějnému osudu?

Lid ruský volá: Ujměte se nás! Dejte nám svobodu, bratři! Chceme s vámi žít, s vámi dobro i zlo snášet, věrně vám po boku stát!

Nuže, podáme mu ruku pomocnou, osvobodíme krásné Karpaty z okovů maďarských a přispějeme k tomu, aby ruský jásot nesl se ozvěnou po pralesích karpatských. Podáme pomocnou ruku k budování vlastní správy, k vybudování škol v mateřském jazyku, k hospodářské samostatnosti lidu a k jeho povznesení ve všech směrech.

Vychováme nový ruský lid karpatský, lid uvědomělý, vzdělaný, svobodný a sebevědomý, hospodářsky silný, produktivní a ve své nové otčině spokojený. Podaří-li se nám to, pak převezme Karpatská Rus i jiné poslání, mimo těch, o nichž jsem se zmínil:

Ukrajina i Rusko dlouho bude se zotavovati z ran, utrpených válkou světovou i domácí. Kultura poklesnula tam všude i z toho průměrně nízkého stupně hluboko, a nový vzestup její bude pomalý. Ruský lid karpatský bude užívat s námi výhod, které poskytuje vzhledem k ostatní Evropě klid v naší republice, láska k vlasti a pořádku, a uvědomělost lidu. Bude se učit od nás, je žízňiv po vzdělání, které mu nabídneme, a jistě v brzkou povznese se kulturně daleko nad své soukmenovce v Haliči a Ukrajině. Vliv jeho kultury nebude se držeti v hranicích státu. Přirozeně, styky s Rusy ukrajinskými budou nejméně stejné, jako byly dosud. A tu může se státi kmen karpatských Rusů, kulturním vůdcem ruského národa, a přispěti tak ku posílení zdravé a mocné větve slovanického světa.

O významu toho poslání nechť mluví pak dějiny!

VIII.

Budoucí úprava Karpatské Rusi.

Podobně, jako na Slovensku, budeme musít v Karpatské Rusi také budovati od základů vše: Státní správu, zákony, školství, obchod, průmysl, zemědělství, peněžnictví, organizaci politickou a hospodářskou, zkrátka, přetvořit zemi na nový, svobodný a demokratický kraj ze země zotročené a vyssávané bez spravedlnosti a ochrany zákona. Pro přehled bude snad vhodno podati některé

úvahy o budoucím zřízení a úpravě Karpatské Rusi, aspoň v bodech nejdůležitějších a autorovi přístupných.

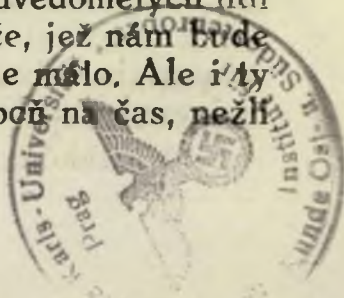
Abychom mohli přehlédnouti látku práce opravné, musíme nejprve rekapitulovati si vady nynějšího stavu, a hledati cesty k nápravě.

Vady nynější můžeme definovati stručně těmito hesly:

1. Poroba národa úmyslně nespravedlivým zákonodárstvím a zřízením maďarským, za účelem znásilnění národnosti.
2. Nedostupnost koncesí a výsad, hospodářská závislost a lichva.
3. Nedostatek půdy selské.
4. Nepřístupnost vzdělání v mateřském jazyku.
5. Nedostatek zaměstnání doma.

1.

První snahou naší musí býti pravé osvobození lidu ruského, odmaďarštění správy státní. Rus musí se státi člověkem ve státě, občanem, a to občanem p r i v i l e g o v a n ý m, ne rovnoprávným! Podtrhuji toto slovo zúmyslně. Chceme přece demokratický stát, a v tom by mohl být jeden občan privilegovaným proti druhému? Vážná otázka! Ale je možno na ni odpovědětí druhou otázkou: Kdo je občanem v demokratickém státě, občanem s nároky na výhody demokracie? Je jím i zrádce, který jen podkopává bytí státu? Je jím vyslovený spojenec našich nepřátel? Musíme přece uznati, že zkušenosti slovenské ukázaly, že Maďaři nikdy nepřestanou býti zrádci naší věci, a že židé jsou na Slovensku, stejně jako na Karpatské Rusi nejvěrnějšími jejich spojenci! Uvažme dále, že Rus, u něž je vrozena krutá nenávist k jeho utlačovatelům, a jenž stal se dlouholetým útiskem nedůvěřivým, neuzná nikdy rovnoprávnost se židem a Maďarem za vytouženou svobodu. Rus musí od začátku vidětí, že nastává nová doba, pravá svoboda ruského lidu, bez klíček a úkladů zastřených, a jen na venek opravdově míněných. A to uvidí jen ve vysloveném privilegování své národnosti! Veškerá správa musí býti ruská, ani jedno místo nesmí býti obsazeno národností maďarskou nebo Židy, úřední řeč musí býti ruská, dvojjazyčné vyhlášky budily by nedůvěru. Zákony musí stavětí Rusa všude na prvé místo a musí mu zaručovatí svobodu v nejširším slova smyslu. Zásadou tou jeví se nám obtíže ohromné v budování správy státní, ale nelze od zásady ustoupiti, nemá-li vzniknouti v lidu nedůvěra a podezření z egoismu, které na Slovensku, daleko pokročilejším, vyjadřuje se separatismem slovenským. Uvážíme-li, že ruský lid nemá skoro intelligence, že musíme spoléhatí pouze na několik uvědomělých lidí ze Slovenska a Ameriky, pak vidíme teprve obtíže, jež nám bude překonati. Našich lidí, kteří aspoň mluví rusky, je málo. Ale i ty bude nutno sehnati, použítí a vhodně umístiti aspoň na čas, nežli

bude možno nahraditi je silami ruskými, dnes ještě nesnázemi dopravními i válkou a rozháraností vázanými.

Velmi choulostivou otázkou je nutnost obecních notářů. Obec musí notára mít, ježto skorem nikdo z obce neumí číst a psát, a nezná zákon a předpisy úřední. Veškerý styk lidu s úřadem, pokud se neděje ústně, obstarává notár. A nyní máme na Karpatské Rusi as 600 obcí, bude tedy potřebí 600 lidí, znalých rusky v slově i písmě, a znalých zákonů maďarských pro kontinuitu právní! Dosavadní notáři nemají většinou důvěry v lidu a jistě neznají číst a psát po rusku, ježto jsou Maďary. Tu bude třeba spojit pro první čas několik obcí do skupiny, která by měla pak notára společného. Ekonomie vhodnými pracovními silami bude jednou z nejdůležitějších zásad organisace státní správy na Rusi! Bude nutno pořádati rychlé kursy čtení a psaní pro ty, kdož znají mluvit, ale ne psát, aby se vychovávaly síly.

Dosavadní obecní rady musí býti rozpuštěny a nahrazeny správními komisemi ruskými, pokud nebude nové státní zřízení uvedeno v život. Obecní hospodářství musí býti omezeno na nejmenší míru. Lid ruský nemá zkušeností v obecním hospodaření, neúčastnil se správy obce, a to mohlo by mít za následek nehošpodárnost a chyby z nevědomosti. Ani úmyslné navádění k nesprávnému hospodaření, živly nepřátelskými není vyloučeno, a musí býti tedy moc obecního zastupitelstva omezena pouze na nejnutnější a nejjednodušší správu obce. Správu majetku obecního, věci peněžní, a nákladu vyžadující musily by býti svěřeny samostatnému úřadu, který by majetek obcí spravoval a obecnímu zastupitelstvu ulehčil.

Úřady státní, jako pošty, lesní správy a pod. musily by vypomáhati ve všech potřebách obyvatelstva s největší ochotou, byť to znamenalo krajní napjetí sil. Státní úředníci mohli by vésti i dozor v obcích, a býti poradci jejich.

Stoličné a služnovské úřady musí býti obsazeny lidmi, kteří nelekaří se ohromné práce, a dovedou hojiti rány v srdci lidu měkkou rukou a vlídným slovem, ale i zakročovati proti rušitelům pořádku a rejdu vlastizrádným energicky a účinně.

Následkem autonomie, cíle ruských snah, bude třeba zvláštní vlády zemské, kde by spolupracovali zástupci a poradci odborní čeští s funkcionáři ruskými. Zástupci vlády musí znáti poměry a duši lidu, musí se s lidem stýkat co nejvíce, aby poznali směr jeho tužeb a myšlenek, a aby demokracii státu dokumentovali makavě nedůvěřivému lidu. Rus musí vidět a cítit na každém kroku, že stal se člověkem, že nemusí se hrbít a klanět před státním úředníkem, ale že je volným a plnoprávným občanem. Státní úředníci nesmí přijímat ani sebe menších darů, aby lid přišel k vědomí, že přestala stará nespravedlnost a úplatnost vlády v zemi, že nastala doba, kdy bez úplatků a protekce musí najíti právo proti komukoliv. Naše vláda pražská musí v prvé době vyjít všem

nutným potřebám Karpatské Rusi vstříc co nejrychleji a ochotně, aby i vůdci lidu viděli, že se ve své důvěře nezklamali.

Zásobování, tato palčivá otázka našich krajů, nebude činiti v Karpatské Rusi valných obtíží. Jediná starost bude o dodání kukuřice, která stačí k nasycení lidu ruského úplně. Ostatek dodá vlastní hospodářství selské.

Naopak, ježto Rusové velmi málo masa potřebují pro sebe, a stav dobytka poměrně netrpěl za vojny tolik jako u nás, bude asi možno i něco masa vyvážeti k nám. Nákup musí se však díti dobrovolným prodejem a ne rekvisicemi, které mnoho zla působily za vojny.

2.

Hospodářské osamostatnění a povznesení je existenční podmínkou ruského lidu, a naléhavým úkolem nové správy. Stejně, jako na Slovensku, musí veškeré koncesse a výsady, kterými způsobena byla závislost lidu na židovských obchodnících, podnikatelích, krčmářích, musí býti zrušeny a převedeny do rukou ruských. Maďarům a židům musí býti vzata možnost dalšího zotročování a vydírání lidu, ježto jinak by lid sám, neuvědomělý, činil pokroku a nápravě překážky, a to tím, že by žil svým dosavadním způsobem. Alkoholismu, tomuto nejhoršímu nepříteli hospodářského osamostatnění, musí býti přísnými nařízeními a kontrolou čeleno. Lid musí býti veden k šetrnosti a k zálibě v zemědělství. Veškerá povolání, hlavně řemesla, musí býti učiněna přístupnými, a mladí živnostníci musí býti všemožně podporováni vládou.

Zákonem musí býti zamezena lichva a vyvazení lidu z dluhů musí býti provedeno bez ohledu na židovské lichváře. Kolonizací našich obchodníků, podporovanou a organis. vládou, musí býti lidu dána možnost nákupu u solidních obchodníků našich. Státní správa lesů musí podporovati všemožně pastevní hospodářství, při čemž musí býti volba polonin ponechána hospodáři. Platy za pastvu možno snížit na nejmenší míru, aby nebyly přítěží zemědělství, jak tomu bylo dosud, hlavně v letech válečných. Dokud nebude vyvinuto družstevnictví, bude třeba organisovati státní a nucená družstva nákupní a prodejní pro veškeré produkty a potřeby zemědělské, pokud se tyto ve velkém nakupují a prodávají. Obchody židovské vlnou, dobyt看, dřívím, moukou, lnem a konopím, senem, musí přejíti povlovně do rukou lidu a družstev. Volný prodej a koupě dobytka a požívatin musí býti na dlouho omezen účelnými předpisy, kterými chráněno bylo by ruské zemědělství před necprávněnými obchodníky a vyssavači, a země před pašováním do Haliče, oblíbeným to obchodem Židů.

Pro povznesení zemědělství zavedeny buďtež kursy vzdělávací, lidové, pokusná a vzorná hospodářství, prémie a odměny pě-

stítelům, subvence na úpravy a modernisování zemědělství, podpory na chov koní atd.

Lesy bylo by třeba postátniti všecky, vysázeti chudé gazdovské pasoviny a zavésti lidové ceny prodejní pro drobný prodej dříví, aby zamezen byl lesní pých a aby byla levně kryta potřeba lidu.

3.

Nedostatku půdy selské možno čeliti vyvlastněním všech velkostatků a cizího majetku dle vzoru, který Maďaři sami nám připravili. V posledních letech vojny připravoval Wekerle zákon, dle kterého může stát vyvlastniti půdu cizincům, nepohodlným občanům, a dále všechnu půdu, přesahující jistou maximální výměru, za tím účelem, aby mohli býti podělení půdou všichni obránci maďarské vlasti! Je jasno, že zákon ten měl v první řadě sloužiti maďarisaci, kolonisování dobrých Maďarů na půdě nemaďarských občanů, a při známé spravedlnosti maďarské dovedeme si představit, jakým způsobem by byla postupovala maďarská vláda při provádění tohoto zákona! Máme-li povznésti zemědělství ruské, stav dobytka a hospodářskou nezávislost ruského lidu, tu neodvratně musíme pracovati k tomu, aby se ruský zemědělec stal majitelem té orné půdy, která je vůbec obdělávání schopna. Dosud drží židé velkou většinu veškeré lepší, plodné půdy v údolích a v rovině. Tuto půdu musíme hledět převésti do rukou lidu, abychom zvýšili produktivní schopnost gazdů, vázaných dnes co do množství dobytka malou výměrou jeho luk a pastvin. Poloniny, které jsou v rukou židovských, musí býti vyvlastněny a předány státu.

Otázka komposesorátů, společenské držby půdy, na Rusi hojně rozšířená, vyžaduje revise a případné úpravy dle místních poměrů a potřeb lidu.

Vyvlastněná půda budiž rozdělena gazdům do užívání za nájem, ale budiž i pro budoucnost majetkem státu, aby se předešlo novému skupování a zadlužování půdy. Veškeré prodeje a koupě nemovitostí musí býti vázány na svolení vlády, která tím dostane moc, působiti k úpravě držby dle potřeby lidu a země. Pro výkup, vyvlastnění a rozdělení půdy měl by býti zřízen zvláštní ústav státní, který by současně prováděl přesnou evidenci katastru a revidoval by poměry držby vůbec.

Nové zaměření a revise katastru bude nutností.

4.

Organisace školství bude narážeti také na nedostatek vhodných sil, ač tu již snáze možno si výpomoci i silami haličskými a českými, ježto obecné školství bude nejnaléhavější a největší po-

tíží nové správy státní. Odborné školství a vyšší všeobecně vzdělávací možno rozvinouti již pomalu dle potřeby a počtu žáků.

Docházka školní musí býti nucená nejen na papíře, jak tomu bylo dosud, ale i ve skutečnosti. Při školách doporučovaly by se i kursy psaní a čtení pro dospělé, aby omezena byla negramotnost lidu. Dobrou volbou kněží možno práci učitelů velice ulehčiti a vliv její rozšířiti.

Při školách doporučoval bych malé hospodářství školní, jež by sloužilo jednak jako učební vzor, a jednak jako deputát učitele. Drůbežnictví, zelinářství, včelařství, králíkářství, sbírání a pěstování léčivých rostlin, zužitkování lesních plodů, to byly by předměty, jež by škola mohla dobře jako zábavu a rozptýlení dětí v době odpočinku šířiti mezi mládeží, aby tak od mládí vedena byla mládež cestou k zemědělství, jako nejdůležitějšímu povolání v zemi. Škola musí být na Rusi Uherské nejen vzorem života, studnou vědění a pokroku, ale i moudrou matkou, jež umí vždy poradit, potěšit, pomoci, důvěrníkem rodičů i dětí, místem, kde děti neznají únavy a strachu, ale kam spěchají bez pobízení a s chutí.

Vlídností a důvěrou, ne přísností a tresty nutno pracovati hlavně v prvních počátcích, nežli se důvěra ve školu vžije.

5.

Nezaměstnanost ohrožuje pořádek v zemi a působí bídu, ježto výnos zemědělský klesnul válkou na minimum. Nezaměstnanosti na Uherské Rusi lze snadno čeliti pro prvou dobu pasečením, třeba i zúmyslně nad průměr zvětšeným, ježto po dobu vojny kácelo se nepatrně, a není se tedy co obávatí poruchy lesního hospodářství. V Karpatech pasečí se v létě, dokud možno dřevo odkůrcovati. Ve vysokém létě a na podzim spouští se dříví do údolí, odkud se v zimě po sněhu tahá potahy na sklad u řeky, k plavení. Dřevařstvím možno při ohromné rozloze státních lesů zaměstnati všechny pracovní síly, a slabší z nich najdou zaměstnání ve vyspravování a vysazování pasek. Aby byla zajištěna trvalá práce pro množství pracovních sil, jež jinak hledají práci v cizině, nebo se vystěhují, bude třeba přikročiti k velkým projektům veřejným. Takovými by byly stavby vodohospodářské a stavby lesních železnic, i navržené spojky železnice do údolí Zlaté Bystřice. Podporou vývinu průmyslu čeliti budeme nezaměstnanosti v letech pozdějších, a povzbuzením lásky k orné půdě převedeme mnoho potulných dělníků ku práci na roli dědičné.

Psalo se o Slovensku plným právem, že nutno tam poslati jen síly prvotřídní. Totéž platí ještě s větším oprávněním o Karpatské Rusi. Na kvalitě prvních pracovníků bude záviseti celá budoucnost Karpatské Rusi a poměr lidu ruského k nám. Lidé, kteří tam budou tvořiti novou zemi a nový lid, musí míti ve štítě hesla:

neunavná pracovitost, poctivost a láska k lidu! Práce na Karpatské Rusi bude těžká, ale i vděčná. Nazval bych ji technicky: Meliorací národa, a pro melioraci půdní platí zkušenost, že čím horší půda před meliorací, tím lepší výsledky po melioraci!

A tato zkušenost bude jistě platit i při melioraci národa Karpatoruského, kde výsledky rozumné práce bohatě odmění námahu vydanou.

P ř e h l e d s t a t í :

Úvod.

- I. Hranice Karpatské Rusi dle národností. Větší města, počet obyvatel a rozdělení dle národností, víry.
- II. Lid ruský. Dějiny. Řeč, kultura, zvyky, způsob života. Povaha. Kroj. Povolání. Maďarisace. Alkoholismus.
- III. Karpatská Rus ve světové válce. Převrat a snahy osvobodovací.
- IV. Obchod a průmysl, domácí průmysl.
- V. Horopis, vodopis, bohatství přírodní. Vodní síly a význam jejich.
- VI. Trati železniční, spojení s Rumunskem, s Ruskem. Nové spojení budoucí.
- VII. Význam Karpatské Rusi pro republiku. Vývozní zboží a cesty vývozní. Kulturní poslání Karpatských Rusů.
- IX. Budoucí úprava Karpatské Rusi. Školství, organizace státní správy, národohospodářská, družstevnictví, peněžní osvobození. Vyvlastnění půdy.

Mapka.

